

Ny litteratur

Margareta Rönnberg:
TV-tittande som dialog. På väg mot en symbolisk-interaktionistisk TV-teori
Eget förlag, Uppsala 1996 (Doktorsavhandling)

Avhandlingen som skal diskuteres her i dag er meget omfattende, og stiller seg djerne mål. Det er meningen at jeg nå først skal forsøke å presentere hovedinnholdet i den, for så gå over på en mer kritisk drøfting. Ingen av delene er det mulig å gjøre på noe som likner en fullstendig måte. Det har doktoranden selv bestemt, ved å levere et manuskript som ville fylle 1260 ordinære boksider på 2000 punkter eller anslag. Avhandlingens omfang tilsvarer med andre ord fem ordinære bøker på 250 sider hver! Dette kolossale volumet skal jeg selvfølgelig komme ganske så grundig tilbake til i drøftingsdelen – nå først skal jeg forsøke meg på en skisseartet sammenfatning av noen hovedpoeng. Det er et meget problematisk prosjekt, av to grunner: (1) Avhandlingen er som sagt så omfangsrik og dessuten lapidarisk at det er objektivt umulig å gi en dekkende framstilling av alle aspekter og synspunkt i den; (2) Stemmen som taler i den er så ekstremt engasjert og selvsikkert insisterende at det er umulig for en profesjonelt kritisk leser å gi en fullstendig ”nøytral” presentasjon. Enda vanskeligere er det for en som også er faglig uenig på mange viktige punkter. Doktoranden *is asking for trouble*, og det ville være nærmest uhrflig å ikke gi henne det hun ber om. La meg derfor si allerede nå, med en term som doktoranden umiddelbart forstår og dere andre etterhvert vil bli kjent med, at jeg mange ganger under lesningen har *tatt hennes perspektiv*. Og jeg har ofte kjent sympati for det jeg oppfatter som hennes *underliggende intensjon*: C drive ut idéer om demoner og sjukdommer fra medieforskningens bilde av TV-mediet, slik at folk flest kan glede seg og irritere seg over det hver eneste dag uten å risikere å bli stemplet som idioter eller andre typer omsorgstrengende av den grunn.

Allt på tittelbladet finner man imidlertid et signal om at avhandlingen etter min mening går et par skritt for langt i sin argumentasjon. Det er et sitat hentet fra George Herbert Mead, en *founding father* for den såkalte symbolske interaksjonismen:

....delad erfarenhet är den största av mänskliga gåvor.
[...] Varje uppfinning som för människor närmare var-

andra, så att de inser sitt ömsesidige beroende, och ökar deras delade erfarenheter, som underlättar för dem att sätta sig i varandras sits, varje form av kommunikation som gör det möjligt för dem att delta i varandras sinnen, för oss närmare detta mål. (Mead 1926:388-9)

Dette er altså Rönnbergs *credo*: TV-mediet har ført menneskene nærmere hverandre, slik at de har innsett sin gjensidige avhengighet av hverandre. Det har økt våre delte erfaringer, og slik gjort det lettere for oss å sette oss i hverandres sted. Ja, det har til og med gjort det mulig for oss å delta i hverandres ”sinnen”, hverandres sanser og/eller sinn.

TV-mediet gis med andre ord en nesten religiøst farget status som et medmenneskelighetens historiske instrument, et redskap for realiseringen av en gammel drøm om et grenseoverskridende og djupt menneskelig fellesskap (gemenskap). Det er forøvrig en drøm med problematiske sider: hvem er det egentlig som vil at naboen (grannen) skal få adgang til ”våra sinnen”? Ser en nærmere etter, er doktoranden også klar over at vi til hverdags ikke ønsker å overdrive ”gemenskapen” med andre mennesker – det er nettopp derfor hun foretrekker TV!

Med et slikt utgangspunkt blir naturligvis motsetningen til praktisk talt all tidligere forskning på mediet maksimalisert. Og det er nettopp hensikten: doktoranden kaller selv sin avhandling for en ”revisionsberättelse” som ”granskar de s k masskommunikasjonsforskarnas redovisningar av vissa termer för åren 1933 till 1995” (s.472), og hun er forsiktig uttrykt lite begeistret for det hun finner. Egentlig er det heller ikke korrekt at hun bare gransker bruken av ”vissa termer”. I realiteten gir hun utførlige referat fra, og går i detaljert polemikk med, kolossale mengder av artikler, rapporter, bøker og avhandlinger fra en lang rekke land og en kanskje enda lengre rekke av forskningsfelt. Det meste av avhandlingen framstår som engasjerte notater fra 20 års lesning på felt som pedagogikk, psykologi, sosiologi, filosofi, litteraturvitenskap, sosialantropologi, filmvitenskap og selvfølgelig diverse andre typer av kommunikasjonsforskning. Bredden i hennes studier og mengden av referanser er i og for seg imponerende, og jeg har for min egen del fått flere nyttige tips på områder som interesserer meg. Pluss kolossale mengder av tips som *ikke* interesserer meg. Jeg skal i vurderingsdelen komme tilbake til hvordan dette grunnleggende trekket ved avhandlingen skaper problemer, ikke bare for den stakkars leseren, men også for

doktorandens målsetning om å gi et bidrag til etableringen av en distinkt teoretisk tilnærming til TV-mediet av såkalt symbolsk-interaksjonistisk type.

Avhandlingens erklærte formål ("syften")

I første kapittel skisseres avhandlingens prosjekt, dens utgangspunkt og hovedperspektiv. I et eget avsnitt stilles avhandlingens ti formål (syften) opp på rad og rekke (s.12-13). Jeg skal referere dem så kort som mulig, slik at man kan få et slags overblikk som det ellers er vanskelig å oppnå:

Avhandlingen skal

- 1 "søke att påvisa att TV-tittande inte är så annorlunda jämfört med annat vardagligt åskådar- och åhöraragerande (eller t o m samtal)", og den skal "betrakta aktiviteten som en form av tänkande, reflektion och *dialog* – d v s inte, som så ofta påstått, envägs- utan *alltid* tvåvägskommunikation";
- 2 "rekommendera ett perspektivbyte, där vi i första hand betraktar fenomenet 'barn och TV' utifrån *barnens* synvinkel och inte främst från de vuxna fostrarnas eller samhällets perspektiv";
- 3 "förorda ett s k paradigmskifte: i stället för att tala om behovstilfredställelse propagerar jag för en förväntansnivåansats i flerdubbel bemärkelse";
- 4 "ifrågasätta det berättigade i att tala om förekomsten respektive avsaknaden av 'identifikation' och 'uppslukande' vid TV-hörskadande" og i stedet "förklara 'TV-mottagandet'" som det å "i andanom [...] 'föreställa sig' eller endast 'leka med tanken'" med skiftende grader av engasjement i henholdsvis indikativ og konjunktiv modus;
- 5 "istället för 'identifikation', 'identitetsförlust' och 'parasocial interaktion' applicera det symbolisk-interaksjonistiska begreppet '*perspektivtagande*' [...] på interaktionen framför TV:n";
- 6 "söka visa vilka negativa effekter för de ungas personlighetsdaning som forskarnas påstådda 'identifikation' (såsom den enda 'förklaringen' till 'påverkan') fått, samt hur TV-hörskadarnas egen *värdering* av det som de sett helt förbisetts, medan det '*känslomässiga*' i relationen överdrivits på bekostnad av åskådarnas rationella tankeverksamhet";
- 7 "betrakta barns TV-hörskadande som en (högst avancerad) form av *lek* och TV-program som *lekar*";
- 8 "analysera receptionen av en specifik sketch ur TV-serien *Fem myror är fler än fyra elefanter* och stödande mig på ett 30-tal förskolebarns (videofilmade) reaktioner på denna TV-serie – såväl som på deras mediainspirerade lekar och ett stort antal andra barns (ljudinspelade) kommentarer till andra serier og filmer – hävda att TV-hörskadandet inte ens för dessa unga åldrar är fråga om något 'identifikatorisk oppgående', utan om 'perspektiv- eller rolltagande';
- 9 "försöka sätta serien ifråga på dess plats i barnkulturen og [...] søka tolka reaktionerna på barnprogram og spesielt *Fem myror*...utifrån barnens perspektiv og forståelsehorisont – helt enkelt även som forskare praktisera 'perspektivtagande' og dialog";

10 "för att slutligen, applicerat på *vuxnare* TV-tittare, karakterisera 'uppslukande' eller 'fängslade' hörskadande som en form av '*flyt*'."

Denne oppstillingen svarer ikke egentlig til avhandlingens faktiske forløp. I min videre presentasjon av arbeidet vil jeg gjøre et forsøk på en tematisk framgangsmåte mer enn en sammenfatning kapittel for kapittel.

Sentrale tema og synspunkter

Generaloppgjør med forskningstradisjonen: TV er et godt medium

Det er altså et generaloppgjør med forskningen på TV-mediet fram til og med ifjor vi står overfor. Første kapittel heter da også "Problemet forskningen", ikke "Problemet TV". Problemet blir på første side (s.7) spesifisert til at forskningen i Sverige og Norden på publikums og særlig barns opplevelse av TV primært har blitt drevet av "samhällsvetenskapen og av sociologisk og psykoanalytisk influerade psykologer og pedagoger". Denne forskningen har dessuten vært preget av utgangspunktet i en interesse for "'övertalning' eller 'beteendeförändringar'" og bruken av begreper som "massen" og "effekter". Dette mener doktoranden er en forskningsinnretning som ligger fjernt for humanister. Hun hopper her interessant nok over at den humanistiske og den samfunnsvitenskapelige forskningen har felles historiske røtter i retorikken og dens interesse for effektiv kommunikasjon i betydningen overbevisende argumentasjon, overtalelse og påvirkning. Det skal jeg la ligge.

Rönnerberg hevder med styrke alt i første linje av første kapittel at "[h]ar TV 'orsakat' någonting så är det i första hand forskning om TV", og det er tydelig gjennom hele avhandlingen at TV etter hennes oppfatning i det minste ikke har hatt noen *negative* virkninger av betydning. Her finnes det imidlertid ett litt overraskende unntak, som jeg kommer tilbake til. Men hovedpoenget er at avhandlingen jo alt fra tittelbladets sitat av tilskriver mediet kolossale *positive* virkninger. Med et retorisk grep som er ytterst karakteristisk for avhandlingens framstillingsform gjør doktoranden seg altså til talskvinne for den absolutt motsatte posisjon i forhold til det dominerende perspektivet på TV som et "bad object" eller "ont medium": TV er godt, og har ingen spesielle negative muligheter.

Et tilfeldig eksempel på hvor konsekvent hun gjennomfører et slikt perspektiv, finner vi på side 218, der hun bedømmer reklameavbrudd i TV som positive bidrag til "dialogen" mellom publikum og TV-skjermen: "Också avbrott (i TV t ex i form av reklam) kan faktisk *stegra* dialogens intensitet, både genom att ge tid till reflektion och själv utgöra kontrasterande kommentarer till det nyss förevisade: t ex matreklam efter ett nyhetsreportage om svält i Afrika." Det sies ingenting om hvilke typer av individer som kan tenkes å anvende reklameavbrudd på denne måten. Slik poenget er formulert, ville reklameavbrudd hvert femte minutt være en god idé. Tanken om at det på samfunnsnivå kanskje primært ville føre

til økt konsum av idiotiske eller økologisk tvilsomme produkter, er det vanskelig å komme på ut fra avhandlingens forståelse av relasjonene mellom publikum og TV.

Avhandlingens *teoretiske hovedfiende* er tilsynelatende psykoanalysen, dvs. forestillinger om menneskenes psykiske konstitusjon som man i teorihistoriske sammenhenger bruker å knytte til østerrikeren Sigmund Freud. Doktoranden oppfatter psykoanalysens idé om Det ubevisste som selve det teoretiske grunnlaget for forestillinger om publikums identifikasjon med TV-skjermens figurer og den derav følgende ubeviste og tildels sterkt negative påvirkningen forsvarsløse barn og voksne utsettes for. Alt snakk om det ubevisste som en faktor både i psyken og i vårt forhold til både verden i allmennhet og film og TV i særdeleshet ikke bare forkastes, det hånes også. Likevel dukker begrepet opp gjentatte ganger, oftest i anførselstegn, eller det snakkes om det "icke-medvetna". Og ser en nøyere etter, finner en plutselig en liten åpning for psykoanalysen, etter 305 sider med ensidig kritikk og karikatur:

Visserligen kan man vid tolkningen av mänsklig meningsproduktion inte helt bortse från det icke-medvetna, men psykoanalysen bör tas till först när de rationella förklaringarna verkligen är uttömda. Det finns heller ingen anledning att, som psykoanalysen, fixera allt intresse vid en själv, eller förankra alla nu aktuella problem i den vuxnes förflutne som barn. (s. 305-6)

Her er det fristende med en psykologiserende tolkning: Øpningen for psykoanalytiske perspektiver i den første setningen må doktoranden ha opplevd som en så farlig senkning av guard'en at den påfølgende setningen med nødvendighet måtte brukes til å dundre inn en moralsk fordømmelse og en grov karikatur av fienden. Bevisst, ubevisst eller begge deler.

TV-titting er som all annen sosial interaksjon

Doktoranden gir selv, innledningsvis i første kapittel, følgende oppsummering av sitt standpunkt:

Min avsikt är att söka att visa att TV-hörskådande faktiskt inte är så olik andra former av vardagshandlingar, utan att interaktionen med personerna i TV-rutan utgör en lika social, krävande och fantasifull aktivitet som samtal med "verkliga" människor. Man o visa att tankar och känslor framför TV:n i sig inte är annorlunda än de i andra typer av deltagande- eller åskådaragerande, t ex på parksoffan. Jag går alltså ett steg längre än de som hävdar att TV-tittande är en 'aktiv sysselsättning', i bemärkelsen att människor väljer att se på TV när de saknar stimulerande 'verkligt' sällskap, väljer vilka program de ser, och mer eller mindre subjektivt tolkar det sedda. Jag hävdar att TV-hörskådande i princip inte skiljer sig från andra former av tänkande och kännande och att även den ensamme hörskådaren är precis lika aktiv, social och 'samhandlande' framför TV-apparaten, som i till synes mer ömsesidiga mellanmänskliga situationer. Jag påstår därmed inte att en 'aktiv', interagerande TV-hörskådare i och med detta skulle und-

komma medias 'inflytande' – lika lite som allt annat socialt deltagande undflyr påverkan. (s.8-9)

Det sies riktig nok like nedenfor også at man "förstås" ikke kan "helt oppheva" skillelinjen mellom "den vardagliga omedelbara verkligheten och den förmedlade verkligheten", om den er aldri så "tunn". Men flere steder i avhandlingen (s. 123, 184 etc.) blir det klart hvor tynn grensen mellom virkeligheten i og utenfor TV er for denne medieforskeren – det sies direkte f.eks. at "'verkligheten' lika mycket som TV är ett bildmedium" (s.184)! Det er på tilsvarende vis den grunnleggende *likheten* mellom "TV-hörskådande" og all annen form for sosial interaksjon som framheves igjen og igjen i avhandlingen: "Om än tystare, är dialogen med fiktiva eller livs levande TV-aktörer dock lika verbal, 'verklig' och dessutom ofta betydligt mer djuplodande än den i vardagssamtal, vilket en ljudinspelning av konversationen exempelvis vid köksbordet lätt kan belägga." (s.9)

Begrepet "sosial interaksjon" defineres da også slik at det kan virke som det passer på TV-titting: "en ömsesidig, avsiktlig koordinering av tankar eller handlingar mellan minst två inblandade, där den andres roll kan spelas av mig själv i min föreställning och växelverkan således ej behöver ske mellan samtidigt fysiskt närvarande parter." (s. 105) Sosial interaksjon kan altså for doktoranden like gjerne skje inne i hodet på en gammel gubbe, en middelaldrende forsker eller et lite barn som i en eller annen faktisk, ytre relasjon mellom to eller flere individer. Gang på gang repeteres dette synspunktet, med små variasjoner: "Också TV-utsändingar väcker tveklöst åhörarens förmåga och ger upphov till inre självverksamhet – utgör och initierar dialog – och är följaktligen tvåvägskommunikation", heter det på s. 242, sist i kapittel 7, om "TV-hörskådande som dialog". *Indre* dialog med en selv er altså for doktoranden *i prinsippet det samme som en dialog mellom to eller flere individer.*

Begrepene "identifikasjon" og "parasosial interaksjon" må erstattes av "perspektivtagning"

Avhandlingen angriper altså alle forestillinger om at TV, og for den saks skyld også film, skulle ha noen ubevisste dimensjoner som muliggjør en påvirkning av holdninger og adferd ut over den som finner sted i alle andre typer sosial samhandling. Dette gjelder også for fiksjonsmateriale. Doktoranden angriper videre det tradisjonelle skille som massekommunikasjonsforskerne har gjort mellom publikums "identifikasjon" i forhold til drama, fiksjonsfilm og serier på den ene siden og deres "parasosiale interaksjon" med figurene i ulike fakta-program, studiosendinger med direkte seertilale etc. For henne er begge deler bare varianter av sosial interaksjon, om enn med viktige forskjeller. Både "identifikasjon" og "parasosial interaksjon" foreslår hun å erstatte med den symbolske interaksjonismens begrep *role-taking*, som hun lanserer sine egen svenske oversettelse av: *perspektivtagande*. Allment betegner dette begrepet "aktiviteten att i tankarna tillfälligt ta en annan persons position och därmed kunna sluta sig till hennes/hans perspektiv i avsikt att bättre förstå denna människa"

(s.141). Det handler om ”processen att *tolka* eller *föregripa* en annans agerande genom att betrakta detta *inom ramen för en roll* som man tilskriver den andre”, en prosess som utføres ”blixtnabbt” og rutinemessig; den utgjør ”den social-kognitiva färdighet som är en förutsättning för all mänsklig kommunikation” (s.st.). ”Perspektivtagande” i denne betydningen er det ene absolutte kjernebegrepet i avhandlingen.

Slik skillet mellom identifikasjon og parasosial interaksjon har blitt formulert i den dominerende forskningstradisjonen, forutsetter ”identifikasjon” at seeren oppgir i det minste deler av sin egen identitet og blir ”ett” med TV-figuren, mens ”parasosial interaksjon” foregår uten slik oppgivelse av egen identitet, altså med fullt beholdt jeg-identitet. Doktoranden mener på sin side at seerne *aldri* oppgir sin egen identitet, heller ikke i forhold til fiksjoner, og hevder dessuten som sagt at interaksjonen med TV-figurer i faktaprogram er like sosial som all annen interaksjon. Prefikset ”para” er for henne bare et forsøk på å gjøre relasjonen til TV-figurer mindre verdt enn de relasjoner vi har til andre personer i andre sosiale sammenhenger (se f.eks. s. 106 og s.137). Kateterundervisning i skolen eller akademiske forelesninger – som denne – er ikke mer preget av gjensidighet enn TV-program, mener hun, og lanserer *parapersonlig interaksjon* som et alternativt begrep for hva som foregår både i slike forelesningssituasjoner og når vi foran TV'n får en følelse av at vi faktisk interagerer med TV-figurene, at de så å si sitter overfor oss i rommet. TV-figurene blir da ”nästan, men bara *nästan* [...] *personliga*” (s. 104). Og: ”Relationen till en ständigt uppdykande TV-personlighet i form av programledare eller nyhetsuppläsare utgör, som jag ser det, en för TV-hörskådaren unik mellanform mellan socialt och privat eller personligt.” (S.st.) Denne mellomformen presiseres *ikke* til ”intimitet på distans”, et uttrykk hentet fra Horton og Wohls klassiske artikkel om ”parasosial interaksjon” fra 1956, men til ”opersonlighet eller *roll* i närbild – men ändå p g a tekniken – på fysiskt fjärran håll” (s. st.). Dette mener doktoranden indikerer at relasjonen er mindre oppslukende, gir mer rom for distanse og refleksjon, enn de man ofte inngår i i hverdagen ellers.

Det særegne ved fiksjoner

Publikums relasjon til fiksjonsprogram forsøkes i det minste delvis belyst ved andre typer teori enn symbolsk interaksjonisme. Den for meg veldig interessante forklaringen på dette teoretiske avviket kommer i en enkelt setning: ”Den symboliska interaktionismen har kritiserats för att ägna sig mer åt ’interaktionen’ än åt det ’symboliska’. Låt oss därför i stället gå till estetiken och ta hjälp av sju filosofer av facket.” (s. 269) Det virker altså helt klart som at doktoranden aksepterer den kritikken hun refererer, men det blir aldri utdypet hva som egentlig ligger i den og hva dette kan ha å si for anvendelsen av symbolsk interaksjonisme som grunnlag for en teori om TV.

I kapitlet om ”inbillningsformer” presenteres så det doktoranden hevder er de tre teoriene om ”fiktionsdeltagande”: Illusjonsteorien, ”låtsasteorien” og tanke- eller forestillingsteo-

rien. *Illusjonsteorien* innebærer at publikum *tror* på det de ser gjennom det Coleridge for to hundre år siden kalte en ”willing suspension of disbelief”, og psykoanalysens idé om en parallell mellom f.eks. film- og drømmeopplevelser hører til her. Åktoanden er meget bestemt i sin avvisning av denne typen teori, som har røtter tilbake til renessansen. Psykoanalytisk orienterte teoretikere ”pratar i nattmössan”, det ”finns ingenting drömmaktigt över filmskådandet, än mindre över TV-tittandet.” (s. 269)

Den såkalte ”*låtsasteorien*” – av engelsk *make-believe* – er bare representert av filosofen Kendall Walton. I doktorandens knappe referat av Waltons teori heter det at ”i såväl den fantasifulle leken som begrundandet av konstprodukter sägs de inblandade enligt honom delta i och ’tillhöra’ fiktiva världar. Precis som en träpinne i leken kan bli ett gevär, fungerar enligt Walton filmens figurer och tema som ’rekvisita’ för åskådarens egen visuella låtsaslek.” Teorien bli ikke klarere etter at doktoranden på detaljert vis har fortalt om det hun direkte kaller sin usikre og forvirrede forståelse av den, samt kommet med diverse innvendinger.

”*Tanketeorien*” blir dermed doktorandens klare favoritt. Det å oppleve fiksjon går ifølge ”tanketeorien” ut på ”detta att föreställa sig, från olika perspektiv (utifrån upphovsmannens noga specificerade direktiv) tänkande och kännande söka sätta sig in i och förstå människor, trots att de ’bara’ är påhittade.” (s.274) Og når man vet at det man ser er fiksjon, blir man ikke f.eks. *redd* på egne vegne mens man ser en skrekkefilm, man blir bare *skremt* ved tanken på det forferdelige og hva som kan tenkes å skje med en eller flere av filmens figurer. Ingen løper ut av lokalet for å unngå å bli skåret i biter av for eksempel Freddy Krueger. Dessuten mener doktoranden at vi reagerer kraftigere på f.eks. Virkelig død enn på fiktiv sådan, og virkelig inkluderer da f.eks. nyhets- og andre dokumentarprogram. Det er i denne diskusjonen om fiksjon versus virkelighet at det kommer en noe overraskende, bastant generaliserende påstand fra doktoranden om *mediepåvirkning*: ”Nyhetsvåld och framför allt verkligt självupplevd våld skadar tilliten till andra och ger upphov till otrygghet, mardrömmar och terapi-’lek’, samt i värsta fall psykiska skador, medan orealistisk ’våld’ ger upphov till lek.” Siden det er ganske så mye nyhets- og aktualitetssendinger på TV kunne man kanskje ventet at dette momentet fikk noe større oppmerksomhet. Jeg skulle også gjerne sett det diskutert i forhold til en maksime man finner på side 397: ”Kausalitet eller TV-framkallade ’orsaker’ är således oförenliga med mänskors frihet at själva ta ställning.” Hva er forskjellen på ’orsaker’ i sitat-tegn og ”ger upphov til” uten?

I avhandlingen legges det også stor vekt ved begrepet *modus* eller *modalitet*, det vil si TV-sendingenes ”grad av visshet eller faktiskhet”. De kan forekomme i *indikativ*, som fakta-uttalelse; de kan være holdt i *imperativ*, som oppfordringer eller ordre; eller de kan være holdt i *konjunktiv*, altså framstå som noe mulig, ønsket eller tenkt. Doktoranden påpeker helt riktig at publikums oppfatning av modaliteten er viktig, og at dette poenget er sterkt undervurdert i mye samfunnsvitenskapelig massekommunikasjonsforskning. Hvordan man egentlig iden-

tifiserer et programs modalitet sies det imidlertid lite eller ingenting om. Det ville krevd en ordentlig *tekst-teori*, og det mangler som nevnt helt.

Jaget, Självet og innlevelse

Det er fremst i forbindelse med fiksjoner at publikums relasjon til TV-tekstene beskrives som en spesiell type veksling mellom ulike nivåer av engasjement (s. 325), eller, mer presist, som "en svängning mellan deltagande och observation" (s.174). Disse nivåene eller relasjonstypene knyttes til to ulike psykiske instanser, "Jaget" og "Självet", og seeren hevdes å veksle mellom å "delta med Jaget" og det å "åskåda med Självet"(s.st.).

Skal man forstå doktorandens måte å tenke på her, må man altså vite noe mer om de to psykiske instansene "Jaget" og "Självet". Disse begrepene er grunnleggende i den symbolsk-interaksjonistiske teorien og er ved siden av "perspektivtagande" kjernebegrepene i hele avhandlingen. Begrepene repeteres så ofte at til og med doktoranden innser en "risk för att framstå som tjugig" – på side 267.

Avhandlingens beste presentasjon av begrepene kommer, etter at de har vært i flittig bruk i flere kapitler, i et "repetisjonskurs" på side 176, som er et sitatspekket referat fra den svenske *etnologen* Karl-Olov Arnstbergs bok *Teori för kulturforskare* fra 1986. Jeg kan for min del vanskelig gjøre det stort bedre – så her kommer et lengre utdrag fra repetisjonskurset:

[...] människans inre är kluvet i ett handlande Jag och ett reflekterande Själv. Jaget och Själv har olikartad karaktär: jaget är den man uppfattar sig som – Jaget både tänker och känner, men upplever världen direktare. Jagets intellekt består i en förmåga att bygga upp begränsade uppfattningar om världen, medan Självets intellekt består i att bygga upp abstraktioner om Jaget i omvärlden. Det är Jaget som deltar i samspelet mellan människor, varvid Själv observerar Jaget i dess deltagande. 'Jagets känslor är *de egna* känslorna medan självets känslor är *inlevandets* känslor. Det är själv som gör människan förmogen til såväl ställföreträdande lidande som medlidande. Själv är den som sätter in människan i hur andra människor och djur upplever sin situation, själv är inkännande, vilket jaget inte är.' (s.176)

Videre sies det at

[d]et som sker när människor 'går upp i sina handlingar' eller 'känner sig hela' är att de erfar världen enbart genom sitt Jag. 'Intuitiva människor har jaget som utgångspunkt för sina handlingar'. [...] Jaget och Själv har olika uppfattningar av världen: Jagets behov är att existera i världen, inte att distansera sig från den. Det handlande Jaget *förstår* utifrån ett innanförskap, utan att behöva placera sig utanför och tänka efter. Förståelse bygger alltid på att den handlande befinner sig innanför skeendet. Det iakttagande Själv *tolkar* däremot, vilket förutsätter utanförskap – helt enkelt *uförstående*. (s.st.)

Jeg skal ikke kommentere denne versjonen av vårt psykiske apparat her, bare slå fast at dette er mentale funksjoner som vi alle kan kjenne igjen – en intuitiv, direkte oppgåen i det vi betrakter eller på annet vis forholder oss til, versus en refleksjon over dette, eventuelt også en refleksjon over vårt eget mer eller mindre intense engasjement. Det sies *ingenting* om det empiriske grunnlaget for begrepene, om de f.eks. som psykoanalysens har blitt utviklet gjennom klinisk praksis.

C "leve seg inn i" en fiksjonsfilm innebærer "att tilfeldig strunta i sitt *reflekterande själv*" (s.120), men dette innebærer på ingen måte det samme som "att undfly sitt *tänkande Jag*": "Identiteten förblir intakt, även om man vid TV-hörskådandet då och då släpper kontrollen över sin egen 'polis' eller fasad." (S.st.) Først sytti sider senere presenteres så Mihály Csíkszentmihályis begrep *flow* eller 'flyt' som betegnelse på den mest engasjerte tilstanden. Dette er bare ett eksempel på konsekvensene av at avhandlingen er oppbygd som en serie referat med kommentarer i stedet for som en tematisk progresjon. Det blir ved introduksjonen av Csíkszentmihályi heller ikke referert fjorten sider tilbake til de ovenfor refererte formuleringene fra Arnstberg om det å "kjenne seg hel", selv om de to åpenbart snakker om det samme. "Flyt" dreier seg nemlig om "ett spesielt dynamisk tilstånd, en livskvalitet som människor opplever når de engagerer sig helt i någonting", der "ens handlingar blir nästan automatiska", der "man slutar vara medveten om sig själv som skild fra omgivningen"(s. 190). Det er forøvrig meget utydelig hva som sies av Csíkszentmihályi og hva som er doktorandens egne idéer i dette avsnittet. At flowets kjennetegn er opphevelsen av selvrefleksjonen og selvbevisstheten, er trolig Csíkszentmihályi poeng. Doktoranden innfører imidlertid selv symbolsk-interaksjonistiske termer og sier at "det reflekterande Själv [..] trängs ut" slik at "Jaget" slipper fri fra kontroll.

Et utilstrekkelig besvart spørsmål: Hvorfor er fiksjonsopplevelsen ofte mer intens?

Siden engasjement og distanse er helt allmenne psykiske funksjoner, og de to postulerte psykiske instansene Jeg'et og Selv'et er med oss hele tiden, er det klart at vi i *alle* situasjoner, ikke bare foran TV-apparatet, vil gjennomgå vekslinger mellom deltakelse og reflekterende observasjon. Dette er helt i tråd med doktorandens idé om at TV-titting er å forstå som en hvilken som helst annen interaksjon med og i verden. Men det betyr også at man for å begripe det spesielle ved opplevelsen av fiksjoner må anta at forholdet mellom deltakelse og observasjon eller refleksjon er *et annet* her enn ved opplevelsen av faktaprogram: På en eller annen måte må fiksjonene mer enn faktaprogram gi oss *lyst og anledning* (tilfælde) til å "tilfällig strunta i Själv". På side 309 lanseres det jeg oppfatter som det viktigste forsøket på forklaring her:

Även 'fiktionskänslor' förklaras alltså bäst i termer av perspektivtagande: vi blir tagna genom att vi sätter oss i figurernas sits, sätter oss in i deras perspektiv, precis som vi gör när vi får höra något hemskt eller sorgligt berättat av eller om en livs levande människa som själv upplevt detta. Rimligtvis blir vi mer känslomässigt

påverkade av att höra talas om en reell händelse, men identifierar oss mindre med verkliga människor, som vi dock har mer medkänsla med än med fiktiva figurer. [...] Anledningen till att rolltagandet av filmfigurerna ibland vid starka upplevelser blir så kraftfullt är inte bara att vi här inte, som i social vardagsinteraktion, avkrävs någon egen självpresentation, något eget agerande, samt utvärdering av detta vårt agerande, utan också att vår reflektion här uppskjuts till efteråt *p g a det livfulla, intensa skeendet i rörlig bild*. Vi upplever det hela mer med Jaget än, som vid direktsamtal, delvis med Självvet. *Detta har dock ej enbart med bilderna i sig att göra, utan med klipp, tempo, action, ljud, musik, publikens förtrogenhet med genren ifråga etc.* (s. 309, mine kursivering)

Jeg vil her først få opplyse at jeg for min del *ofte* identifiserer meg med virkelige mennesker i mine omgivelser, inkludert for eksempel studenter som skal opp til eksamen eller doktorander under disputas. Men: At de aller fleste massekommunikasjonsforskere med bakgrunn i samfunnsvitenskap og psykologi har manglet en adekvat teori om *fiksjon* er som tidligere notert en hovedanklage doktoranden framfører mot dem. Og denne anklagen er altså etter min oppfatning generelt sett klart berettiget. Når hun så skal forklare det intense engasjementet – med ”Jaget” – som kjennetegner de beste fiksjonsopplevelsene – henvises det i de siterte avsnittet til *spesifikt filmatiske og televisuelle formale virkemidler og konvensjoner – som ikke er særegne for fiksjonsgenre*. I det siterte avsnittet er det bare ”publikens förtrolighet med genren ifråga” som antyder noe spesielt ved fiksjonsgenre – nemlig at publikum vet at visse typer tekster på TV er fiktive, i ”konjunktiv”. Alt annet som nevnes – klipp, tempo, action, lyd og musikk – kan like gjerne finnes i nyhetsinnslag og dokumentarfilm. Spørsmålet om *hva som får publikum til å identifisere en fiksjonstekst som en fiksjonstekst* står ubesvart, selv om det jo er ganske avgjørende – det er jo først når dette er gjort at man kan velge å ”tilfälligt strunta i Självvet”. Og hvorfor velger en så ved fiksjoner å gi blaffen i Selvet og dets utvendig refleksjon? Her er svaret det samme, udifferensierte – det har bare med ”rörliga bilder”, klipp, tempo, lyd osv, å gjøre. Disse faktorenes rolle i ”hörskådandet” blir egentlig aldri nærmere belyst i avhandlingen. Det er sannsynligvis fordi de er *medie-spesifikke* og følgelig markerer *forskjellen* mellom interaksjon med TV og film på den ene siden og all annen sosial interaksjon på den andre. Som jeg skal vende tilbake til i min mer direkte kritikk av avhandlingen, er *mangelen på en adekvat medie- og tekstteori* noe jeg ser som et av de svakeste leddene i avhandlingens argumentasjon.

En empirisk undersøkelse av småbarns ”TV-hörskådande”

I døyrt to år (1980-82) fulgte observerte doktoranden barna i et daghjem i Uppsala omkring en og en halv time per dag, fem dager i uka. Våren 1982 viste hun også 16 avsnitt av serien *Fem myror är fler än fyra elefanter* fra 1977 for 25-30 barn

der, samt for 3-4 av deres førskolelærere. Under visningene ble 7-8 av barna videofilmet med stasjonært kamera. Hun har også gjort observasjoner av omkring 50 barns ”normale” TV-titting, observert barns lek med utgangspunkt i TV-opplevelser, hatt gruppesamtaler med 6-7-åringer på daghjem osv. Samlet er dette et ganske omfattende datamateriale av ulike ”kvalitative” typer. Man kan tale om en form for metodisk ”trianglering” her, siden de ulike metodene som er anvendt delvis kompenserer for hverandres begrensninger. Lignende undersøkelser fins det ikke mange av, om noen i det hele tatt.

Undersøkelsen sies å være et forsøk på å ”testa perspektivtagandebegreppet i blygsam skala”, en formulering som er litt underlig i lys av doktorandens kraftfulle tilslutning til et humanistisk og frlgelig hermeneutisk innrettet forskningsideal. Kanskje er det uttrykk for et litt halvhjertet forsøk på å kvalifisere seg som seriøs forsker i forhold til den svenske forskningstradisjonen hun angriper med bomber og granater i hele avhandlingen? Ikke overraskende finner hun i alle fall at begrepet består testen. Hun får fram at barna forholder seg aktivt interagerende til TV-programmet under visningen, og at de veksler mellom de ulike figurenes perspektiver på handlingen, og dessuten dels sine egne, dels kameratenes. Slik mener hun å kunne avvise at ”identifikasjon” med en enkelt figur er dekkende for TV-opplevelsen. Hun viser også hvordan TV-programmene i første rekke påvirker ungenes lek, og noterer visse interessante kjønnsforskjeller.

Kritikk

Format og retorikk

Min absolutte hovedkritikk mot avhandlingen er at den er utrolig anstrengende å lese, ikke fordi den er så intellektuelt utilgjengelig, men fordi formatet er så ekstremt lite leservennlig, dvs. *ekstremt lite innrettet på kommunikasjon*. Det reelle omfanget er på 4-5 normale bøker, og dette er presset inn på drøyt 500 kolossalt kompakte sider. Enkelte kapitler er reelt små bøker på over hundre normalsider, og avsnittene er regelmessig på mer enn en normal side. Man kan undre seg over hvem doktoranden har tenkt skal lese boken i den formen den nå har fått.

Det er imidlertid mer enn omfanget og den grafiske forferdeligheten som gjøre den til et slit å lese. Selve framstillingsformen er etter min oppfatning av en type som ikke hører til i avhandlinger på et kvalifisert nivå – den forbindes gjerne med arbeider studenter gjør tidlig i sine studier. Det aller meste av den voldsomme tekstmengden er nemlig inngående referater fra andres forskning, med masser av kategoriseringer og ekskurser som aldri blir brukt til noe som helst i doktorandens egen argumentasjon. Det er karakteristisk at avsnitt i kapitlene gjerne har navn etter andre skribenter, ikke etter hvilke tema de behandler. Det er svært ofte vanskelig å avgjøre om det er doktorandens stemme vi hører eller den som refereres. Andre ganger blir referatene plutselig brutt opp av innskudd der doktoranden liksom ”korrigerer” den som blir referert, ved f.eks. D si at vedkommende heller burde brukt termer som hun foretrekker. Eller så kommer det små ironiske, nedset-

tende eller latterliggjørende bemerkninger som ikke utvikles til ordentlige argumenter.

Denne måten å skrive på får tre meget viktige, uheldige konsekvenser. For det første den kolossale oppsvulmingen av manuskriptet, hinsides enhver rimelig proporsjonering. For det andre blir det nødvendigvis en lang rekke repetisjoner og overlappinger som ville vært unngått med en konsekvent tematisk, systematisk argumenterende framgangsmåte. Den tredje konsekvensen er at forholdet mellom ulike idéer, begreper og kategoriseringer som kastes fram på ulike steder i avhandlingen ikke blir ordentlig avklart: Hva handler om det samme, hva er diskrepansene og motsetningene? Slike avklaringer burde vel nettopp være et hovedanliggende i en begrepsopprydning som den avhandlingen sikter mot.

Jeg ble for min del under lesningen altså slått av at avhandlingens form framstår som bastant ikke-kommunikativ, nærmest innrettet som en uendelig lang samling personlige notater til eget bruk. Gang på gang måtte jeg vende tilbake til *forordet*, som indirekte gir et opplysende bilde av den stemmen som taler i avhandlingen som helhet. Her heter det innledningsvis ironisk at doktoranden har "hunnit avverka hela tre professorer". "Avverka" er en term som brukes om tømmerhogst, felling av trær. Det er altså et ord med *aggressive* konnotasjoner. "Hunnit" impliserer at denne avvirkingen har skjedd *med vilje*, målrettet. Det ironiske uttrykket antyder trass i den intenderte humoren en viss holdning til professorer som knapt kan kalles positiv. Videre takkes Furhammar og Olsson for at de har latt henne slippe "press och påskyndande", det vil for meg si at hun takker for at hun har fått jobbe uten innblanding. Hun takker så Jan Olsson for at han har lest manus og gitt "goda synpunkter", men tilfryer at hun *sin vane tro* ikke alle ganger har fulgt dem. Doktoranden sier med andre ord at hun ikke har for vane å følge selv *gode råd*. Olle Sjögren takkes bare for et utall litteraturtips, ikke for noen andre former for intellektuelle innspill. *Den eneste som takkes for en "givande dialog" er en sheepdog ved navn Sonny*, for denne hunden har "fått mig att till fulla begripa att man visst kan föra en givande dialog även med den som inte säger ett enda ord tillbaka".

Poenget med dette er at denne innledende *Selbstdarstellung*, denne "sjælvedklarasjon", bekrefter det grunnleggende inntrykket av *solipsisme* som avhandlingen gir. Ifølge det norske forlaget Gyldendals *Fremmedordbok* er "solipsisme" en "lære som går ut på at jeg'et er det eneste virkelig eksisterende, mens alt annet bare er forestillinger av jeg'et". Avhandlingens formale hensynsløshet overfor leseren og dens til dels voldsomme aggresjon og forakt overfor annerledes tenkende står med andre ord i en indre forbindelse med dens innholdsmessige budskap om at *indre dialog* er ikke bare det samme som *ytre dialog* men dessuten som regel mer tilfredsstillende for individet. Midt i avhandlingen finner man uttrykt et syn på menneskelig samtale som for meg utgjør en forskrekkende forklaring på den erklærte motviljen mot å akseptere dialog og veiledning i arbeidet med avhandlingen: "Skålen till att vi vill ge en annan människa feedback, d v s berätta för någon hur vi uppfatta henne, är oftast för att straffa eller kontrollera henne, visa hur duktiga och kloka vi själva är, leda

in henne på den väg som vi anser vore den rätta och endast sällan för att hjälpa den andre nå det mål som denne självtatt." (s.212) Man forstår nå bedre den sterke gleden over indre dialog.

Dette gjør at alle anklagene som florerer mot andre forskere og teoriretninger – særlig alt som kan knyttes til psykoanalysen – om "egoisme" og "individualisme" virker mildt sagt uakseptable. Jeg skal følge opp denne kritikken om individsentrering i det følgende.

Det individsentrerte perspektivet

I innledningen til kapittel 2, om symbolsk interaksjonisme, heter det: "Min teoretiska utgångspunkt är alltså dikterad av övertygelsen att sittandet framför TV-apparaten *inte* är en individuell, isolerad, osocial aktivitet utan fråga om samhandling, en form av 'sam-syn' och 'sam-varo' med andra, oavsett om dessa är fysiskt närvarande eller ej. Först i andra hand intresserar mig det 'individuella' psyket." (s. 19) Her settes altså 'individuella' i sitat-tegn, for å markere at det *egentlig* ikke er individuelt, men tvert imot *sosialt*, fordi det utvikles gjennom samhandling med andre. Igjen og igjen kritiseres og hånes psykoanalysen for individsentrering og "egoisme", på måter som har en klart moralsk overtone. Et eksempel på den konsekvent karikerende og dermed feilaktige framstillingen av psykoanalysen: "Psykoanalytisk jagteori innbillar sig dessutom att människan är sig själv nog, och tar vägen inifrån och ut vad beträffar identitetsformeringen, medan interaktionismen däremot menar att människan omöjligan kan vara sig själv nog och att identiteten kommer utifrån och in." (s.28) Dette er rett og slett en grovt usann påstand både hva gjelder Freud og alle hans etterfølgere i den seinere meget mangfoldige psykodynamiske tradisjonen – og *det må doktoranden vite*. Det er ikke mulig at elementært opplyste mennesker faktisk *tror* at den psykoanalytiske tradisjonen ikke legger vekt på individets relasjoner til andre, i familien og i andre og større sosiale sammenhenger. Den allmenne etiske regelen om ikke å tale bevisst usant gjelder også doktorander.

På side 24 tar doktoranden avstand fra forskere som Blumer og Goffman, som begge er knyttet til den symbolske interaksjonismens tradisjon: "Jag tar mig också friheten att inte, som t ex Blumer och Goffman, sätta den individuella upplevelsen i högsätet och högvärdera den unika individen och den subjektiva medvetenheten. Gruppen är i stället min analysenhet." Dette stemmer ganske enkelt ikke. De delene av den symbolske interaksjonismens teorier som fyller avhandlingen gjelder egentlig *nesten utelukkende intra-psykologiske forhold*. I det ene kapitlet som presenterer den egne observasjonsstudien er det riktig nok en gruppe som studeres, med diverse former for samhandling. Men den sentral interessen er jo som hun selv sier å teste begrepet "perspektivtagande", og dette er en *individuell kompetanse og aktivitet*.

Avhandlingen presenterer og repeterer insisterende både teorien om individenes perspektivtagning og begrepene om de psykiske instansene "Jag'et" og "Sjælvet". Teksten handler stort sett hele tiden om hva som foregår i hodene på individer! Her fins ingen grundig spesifiseringer av hva ulike seerkon-

tekster har å si, ingen ting av betydning om klasse- og kjønnsforskjeller, ingen ting om ulike lands radikalt forskjellige TV-systemer og programtilbud, ingen ting om fjernsynets formale og innholdsmessige forandringer gjennom et halvt århundre. Det er helt karakteristisk at doktoranden i innledningen til kapittel 2 om symbolsk interaksjonisme ser teoriehistorien bare som en historie om forkastede paradigmer og aldri nevner muligheten at både samfunn, publikum og medier den gangen var radikalt annerledes enn nå. Fascismens propagandatriumfer var viktige utgangspunkter for en hel generasjon av forskere, men for denne doktoranden framstår forskerne på å forstå slike ting bare som dumheter og moralsk forkastelige nedvurderinger av alle individers frihet og evne til vurdering.

Den klassiske psykologistiske, fundamentale feilen i avhandlingen, er at *samfunnet og sosiale forhold reduseres til summen av individer og deres interaksjon*. Dermed blir doktoranden ute av stand til å gripe overgripende strukturelle forhold, både synkront og diakront. Det er derfor hun misforstår og feilaktig angriper en setning av Cecilia von Feilitzen (1994), som har skrevet: "Det är helt rimligt att på kort sikt betona aktörens roll och på lång sikt och på en makronivå betona strukturens roll." Til dette svarer doktoranden: "Men hur kan individen ses som ett aktivt, tolkande subjekt i det korta loppet, fast som ett passivt objekt i det långa?" (s.131). Doktoranden overser typisk nok betydningen av ordet *betone*, som helt klart viser at von Feilitzen her tenker i termer av *grader*. Nyanseringen kokes ned til en dum forenkling – motsetningen mellom et aktivt subjekt og et passivt objekt. Og siden tanken om at mennesker *også er passive objekt* er så moralsk opprørende, blir doktoranden helt ute av stand til å tenke på at sosio-materielle strukturer som ideologier, sosiale maktforhold, klassedeling og medieorganisasjoner faktisk både overskrider individers levetid og dessuten representerer *alltid allerede gitte sosiale vilkår som individene må forholde seg til ut fra sine tildelte forutsetninger*. Typisk nok foreslår hun på s. 129 å erstatte begrepet "socialisation" med "barn-vuxen-interaksjon", som om det ikke dreier seg om en strukturelt betinget kompleks prosess som kontinuerlig berører mennesker i alle aldre. Den fullstendige mangelen på refleksjon over *maktbegrepet* viser seg igjen og igjen i diskusjonen av kommunikasjon, dialog etc. TV kan liksom ikke utøve makt over publikum, siden seerne jo slipper å presentere seg selv og når som helst kan se bort eller skru av (se f.eks. s. 215).

Alt er sosialt, alt er kommunikasjon, alt er dialog

Det er ikke oppsiktsvekkende å si at at både individer og TV-titting er sosiale fenomen. *Selvfølgelig* er i en generell forstand alle individer sosialt produserte og dermed sosiale fenomener. *Selvfølgelig* er TV-titting en sosial aktivitet i den forstand at individet er sosialt og TV-mediet et sosialt fenomen som sysselsetter en mengde sosiale individer. Doktoranden gir inntrykk av at dette skulle være revolusjonerende idéer, men det er det altså ikke.

Kommunikasjon defineres på s. 213 som "kontaktskape utvæxling av innebörder mellan (minst) två reagerande parter". Den ene av partene kan imidlertid gjerne være *fiktiv* (s.st.), dvs. at vedkommende for eksempel kan være et rent

tankekonstrukt, som Albert Cbergs fantasikamerat, som på norsk het Skybert, tror jeg. Faktisk er det for doktoranden slik at "*allt mänskligt liv är en kommunikationssituation, även avsiktlig icke-kommunikation*" (s.242, min kursiv). Det er jo med en slik oppfatning av kommunikasjon klart at TV-titting er kommunikasjon, og dermed, med den gitte definisjonen, en gjensidig utveksling av informasjon. *Dialog* finnes riktignok i ulike varianter, sies det, men dialog "kännetecknas i grund och botten av den inre självverksamheten och utbytet när allt kommer omkring endast ett ömsesidigt *väckande av åhörarens förmåga*" (s.st., MRs kursiv). Dermed er konklusjonen klar: "Också TV-utsändningar väcker tveklöst åhörarens förmåga och ger upphov till inre självverksamhet – utgör och initierar dialog – och är följaktligen tvåvägskommunikation." (s. st.) På s. 225 blir også seernes zapping mellom kanalene "ytterligere ett innlegg i dialogen". Det må da stadig være dialogen inne i seernes hode det er snakk om. Etter min og ganske sikkert også folkeflertallets mening er dette det rene sludder. Jeg skal kort peke på hvorfor.

Ingen benekter at TV-titting er kommunikasjon. De fleste vil imidlertid si at det er en enveis mediekommunikasjon, der publikum *ikke* kan gripe inn og forandre fiksjons- eller fakta-programmenes utvikling. Vi kan ikke en gang be dem vente til vi har vært på toalettet. Ingen vil benekte at det foregår toveis dialog mellom folk som ser TV sammen, heller ikke at seerne ofte skjeller og smeller mot flere av de opptredende på skjermen osv. Spørsmålet er altså om det foreligger en toveiskommunikasjon eller dialog mellom to parter når den ene fysiske befinner seg på 60 eller 100 mils avstand og bare er nærværende som elektroniske impulser, uten f.eks. telefonforbindelse til seeren. Doktoranden sier da også direkte at seernes "dialog" med TV-figurene er en "dialog" de fører "i slutändan med sig själva" (s. 238). Hun mener tydeligvis at f.eks. en mors kommunikasjon med sitt spedbarn er like mye enveiskommunikasjon som det er å tittle på TV (s. 217)! I min erfaring er spedbarn meget følsomme for hvordan man snakker med dem og hvordan man kommuniserer ikke-verbalt med dem. Det er ikke de TV-figurer vi opplever i Norge, verken importerte eller egenproduserte. Men poenget er i denne sammenhengen hvordan i all verden doktoranden kan påstå at TV gir en toveiskommunikasjon.

Problemet her er selvfølgelig å sannsynliggjøre at TV-figurene mottar impulser fra seerne som de forholder seg til på dialogisk vis. På side 107 sier doktoranden: "...det som för den individuelle åskådaren är en personlig relation, sägs [av Horton & Strauss 1957] för TV-personligheten vara en relation med ett anonymt kollektiv. Varför detta skulle vara fallet, klargörs ej, men TV-personligheter uppger sig ju faktiskt ofta tala till *en* tänkt mottagare." På side 155 sier doktoranden derimot at "Programledaren frågar sig hur *publiken* vil se honom, eller hur han ska vara för att bli begriplig, och försöker sedan motsvara denna bild". Om dette er å si at det for det første her foreligger en motsigelse mellom det å tenke på en enkelt person, og det å forholde seg til det store trollet med millioner av hoder som heter "publikum". For det andre: Tenker vedkommende på "publikum", tenker hun eller han på en abstraksjon som utradierer alle individuelle forskjeller. Tenkes det på en enkelt, imaginær person, kan du banne på at det

ikke er deg eller meg det tenkes på. Det er uansett ikke den konkrete individuelle seeren en programleder har i tankene. Det samme gjelder forøvrig TV-sjefer og alt annet personale i medieinsitusjonene. *Man kan ikke komme bort fra at relasjonen mellom Tv-tittere og TV-figurer er fullstendig asymmetrisk og helt uten den direkte gjensidighet som kjennetegner reell dialog.* Til denne asymmetrien kommer faktorer som doktoranden aldri nevner i diskusjonen av dialogen, nemlig at det vi ser og hører av TV-figurer er grundig redigert av andre som vi ikke ser. Når hun sier at virkeligheten også er et bilde-medium må leseren undre seg på hvem som er kamerafolk, regissører og lydansvarlige. Men slike folk fins etter hennes mening tydeligvis ikke i TV heller?

Identifikasjonens mysterier

Doktoranden har store problemer med begrepet "identifikasjon". På den ene siden mener hun det er roten til alt ondt i forskningen. På den andre siden kan hun for det første ikke klare seg uten – det dukker hele tiden opp i sitat-tegn – for det andre konstaterer hun gang på gang at begrepet sammenfaller med hennes egen favoritt-term "perspektivtagande". På side 309 blir "'identifikationens' essens" kalt "centrerad innbillning". På s. 459 er det plutselig snakk om at 2-3-åringer "identifiserer sig" – uten sitat-tegn. Oppgjøret med begrepet "identifikasjon" er med andre ord så fullt av selvmotsigelser at det blir mer eller mindre meningsløst.

Doktoranden mener Freud hadde den "egocentrerade åsikt att detta att vara en del av en publik innebär att åskådaren känner igen något hos sig själv, eller att en önskan inom en att vara hjälte väcks till liv igen, och att manusförfattaren och skådespelaren låter oss 'identifiera' oss med hjälten" (s.251). Jeg for min del har ingen problemer med å akseptere denne "åsikt" – men det har doktoranden. I endeløse referater og diskusjoner kjemper hun mot den "egocentriska" oppfatningen av identifikasjon – åpenbart mest fordi hun synes den er *umoralisk!* Selv er hun tilhenger av det hun nokså forvirrende kaller en "androcentrisk" synsmåte. Det betyr ikke "manns-sentret", som mange med elementær filologisk kunnskap vil tro (genitivsformen av gresk *aner*, mann, er *andros*, og opptrer f.eks. i sammensetninger som "androgyn", "andrologi", "andromani" etc.). Hos doktoranden betyr det "sentret om den andre". Ifølge henne er nemlig motivet for at vi gjerne identifiserer oss med en filmfigur det at vi så gjerne vil forstå andre mennesker. Altså: Når film- eller TV-publikum sier at de identifiserer seg med en eller annen fiktiv figur, så er det fordi de så å si intuitivt, naturlig har et sterkt ønske om å bli kjent med og forstå den Andre. Trass i doktorandens skepsis til dialog med virkelige, levende mennesker, er hun altså klar til å gi oss alle edle motiver for vår innlevelse i fiksjonsfigurer.

Det påstås videre at både vanlige mennesker og filmteoretikere som de siste hundre år har snakket om at de flytter seg fra kino-salongen til en fiktiv verden i filmopplevelsen *tar feil* (s. 279) – for de sitter jo faktisk hele tiden der de sitter! Doktoranden kommer aldri på den tanken at disse *metaforiske* utsagnene er så å si fenomenologiske rapporter om *mentale* forflytninger. "I like movies that take me

places", sa en amerikansk publikummer til meg en gang – og verken han eller jeg tok dette bokstavelig, vi er ikke gale. Det er rett og slett vanskelig å fatte doktorandens voldsomme motstand mot begrepet identifikasjon, forstått som en opplevelse av sammenfall mellom ens egne og en fiktiv figurs perspektiv og følelser. Særlig fordi hun som nevnt ikke klarer seg uten begrepet i sin egen tekst!

Noen ord til slutt

Det er fristende å beklage at avhandlingen bærer så mye preg av dialog med doktorandens hund, og så lite preg av dialog med hennes fagfeller. Det ser ut til at det som styrer avhandlingens tekst, er et personlig ønske om å angripe praktisk talt alt og alle som har ytret seg om de problemfelt hun interesserer seg for – ikke egentlig at doktoranden har grundig gjennomtenkte, klare alternativer å komme med. Jeg har for min del ingenting i mot en engasjert og gjerne polemisk stil i akademisk debatt – som noen kanskje har merket. Men forutsetningen er at engasjementet er *faglig* og *saklig* motivert og regulert, slik at en reell dialog – og eventuelt konfrontasjon – kan finne sted mellom kolleger.

Avhandlingen preges av stor energi, og et engasjement som det burde kunne komme mye godt og interessant ut av. Den inneholder også gode og viktige poeng og innsikter. Problemet er bare at disse drukner i den kolossale massen av referat, repetisjon, uklarheter og selvmotsigelser – samt helt uholdbare angrep på posisjoner og personer som fortjener å behandles med reelle dialogiske hensikter. Et virkelig viktig bidrag til den faglige samtalen kan denne avhandlingen først bli når den skrives ned til en bok på f.eks. 150 *normale* bok-sider.

*Jostein Gripsrud
Institutt for medievitenskap
Universitetet i Bergen*

Recensjonen är identisk med Jostein Gripsruds opposition från disputationstillfället